

A neštini Könnyező Szűzanya offerei

Bevezető

A kialakult középkori búcsújáróhely-hálózatot a protestantizmus és a török hódítás megbontotta. A hazai búcsújáró és zarándokhelyek és általában a Duna menti országok búcsújáró helyei a különféle szerzetesrendek (obszerváns, ferences, jezsuita) törökellenes harcának eszközeivé váltak a reformáció korában. A török pusztítás, a reformáció korának hitújítása több búcsújáró helyet eltörölt, és sokszor csak a pusztulás leírásából értesülünk valamikori létükről. Erdélyi Zsuzsanna így ír erről a korszakról a *Búcsújáró magyarok* című kötet előszavában: „A protestantizmus megerősödése, majd uralkodóvá válása Erdély területén a 16. században elsöpörtte a katolikus középkor búcsús hagyományait. E változást csupán a katolikusnak maradt Csíkszék, Csíksomlyó búcsújáró helye s néhány más település vészelte át” (BÁLINT–BARNA 1994; 79).

A megmaradt vagy újjáéledt kegyhelyek az ellenreformáció korában újra virágzásnak indultak. Főleg a Mária-kegyhelyek kultusza nőtt meg. Sok csodás eseménye, gyógyulási híre terjedt el a Szűzanya közbenjárásának. A segítségért a hívek köszönetet mondtak, a szentnek ajándékot vittek. Ilyen ajándékok voltak a viaszból, majd ezüsből készült apró hálatárgyak, az offerek, amelyek közül több ezüsből, netán aranyból készült tárgy máig megmaradt.

A mai Vajdaság területén található búcsújáró helyeken, templomokban leginkább a Mária-kegyképeknél található ajándéktárgyakat, offereket vizsgálom már néhány éve.

Amikor gyerekkoromban a doroszlói hálatárgyakat megismertem, megcsodáltam őket. Rabul ejtett különleges formájuk, egyediségük. Későbbi tanulmányaim és utazásaim során ilyen tárgyakkal több helyen is ta-

lálkoztam. Néprajzkutatói tanulmányaim és a családi légkör is arra irányította a figyelmemet, hogy ezekkel az apró tárgyakkal érdemes foglalkozni. Így születtek meg dolgozataim a doroszlói, a bogyáni és a bajai offergyűjteményekről.

A Vajdasági Múemlékvédelmi Intézet munkatársa, Mirjana Đekić hívta fel a figyelmemet a szerémségi Neštín falu pravoszláv templomában található offerekre.

Jelen tanulmányomban ezeket vizsgálom meg, és talán számot tudok adni más nagy vajdasági gyűjteményekben előforduló tárgyak és az itteni-ek hasonlóságáról, avagy különbözőségéről.

A falu bemutatása

Neštín a Fruška gora nyugati lankáin, a Szerémségben található kis vajdasági település. A Duna egyik kis mellékága egészen a falu alá ér. Bár hozzá legközelebb a horvátországi Újlak (Ilok) van, a falu közigazgatásilag mégis a bácskai oldalon fekvő Palánka (ma Bačka Palanka, korábban Németpalánka) községhez tartozik. A 2011-es népszámlálás adatai szerint 794 lakosa volt. Legnagyobb arányban szerbek lakják, de élnek itt horvátok, szlovákok és más nemzetiségűek is. A vidék már a római korban lakott volt. Erre utal a település egyik részének elnevezése, a Kulustra, ami kastélyt (szerintem inkább kolostort) jelent.

Aki ma Neštínbe szeretne utazni, az két lehetőség közül választhat. Újvidék felől megközelítve Belcsényen (Beočinon) keresztül juthatunk ide, vagy Palánkánál átkelve a Dunán Horvátországon keresztül. A térképen jól látszik, hogy itt található Újlak. Újlak Kapisztrán Szent Jánosról ismert, akinek ereklyéit az újlaki vártemplomban őrizték, és számtalan offerrel ékesítették. Sajnos, ezek eltűntek.

Neštín település első említése 1323-ból való. Magyar királyi fennhatóság alá tartozott, majd a 14. században rövid időre a középkori szerb állam része lett. A 16. században török kézre került. Ezután települt újjá leginkább szerb lakossággal.

A Szent Kozma és Damján-templom

Az eddig megismert kultikus helyeken mindenütt a Szűzanya különleges és hathatós ereje, csodatevő kegye van jelen, s ezért a betegek bizalommal keresik föl akár a szentkutakat, akár a neštini Könnyező Szűzanya ikonját, és tőle kérik bajaik orvoslását. Így a neštini pravoszláv templom titulusainak, Kozma és Damján orvosszenteknek is szerepük lehet a helyben történt csodás gyógyulások valóságos mivoltában.

Kozma és Damján (november 14.) szentté avatott ókeresztény orvosok, vértanúk. Ők a sveti vračevi – csodatévők, akik Ázsiában születtek. Anyjuk férje halála után minden idejét arra fordította, hogy fiait igaz keresztényekké nevelje. A fiúk orvosok lettek, és amennyire az lehetséges volt, saját erejükből és Isten segítségével sok beteg emberen segítettek. Sohasem kértek szolgáltatásaikért pénzt. Életükben csodás gyógyulások fűződtek a nevükhöz, haláluk után is fohászkodnak hozzájuk bajban, betegségben.¹ A magyar Szent Korona alsó pántján is megtalálhatjuk ennek a két szent gyógyítónak a zománcképét.

A gyógyírt keresők, avagy hozzátartozóik a segítségnyújtás reményében fogadalmat tesznek a szentnek, hogy imáik, fohásaik meghallgatása után megajándékozzák annak ikonját, szentképét. A Szűzanya hathatós közbenjárását és a hit erejét bizonyítandó láthatjuk ma is a kegyképek környezetében a hálatárgyakat.

Neštini település történetében a legnagyobb változást a Szűzanya 1753. évi könnyezése jelentette. Ebben az évben a Rašković család tulajdonában lévő ikon könnyezni kezdett. Ez a csoda adott okot arra, hogy új templomot emeljenek. Az építkezést 1755-ben kezdték el, a régi templom helyén, ami még sövényfalú volt.

Az építkezést 1759-ben fejezték be. Az ikonosztáz Teodor Dimitrijević Kračun munkája, a barokk ikonfestészet remekei közé tartozik. A munkálatok befejezése után a neštini Szűzanya képét ünnepélyes keretek között bevitték a templomba, és a Bogorodičin presto (a Szűzanya trónja) nevű bal oldali mellékoltárra helyezték. Ma is itt látható.

A templom egyhajós, magas harangtoronnyal. A pravoszláv barokk templomok csoportjába sorolható. Északi és déli fala pilaszterekkel van összekötve, amelyek kiindulópontjaiban helyezkednek el a boltívekben végződő ablakok.

A neštini Könnyező Szűzanya kegyképe

A neštini Istenszülő-ikon a könnyező kegyképek csoportjába tartozik. Festője Rafailo Miloradović. Az ikon elkészítése a festő hátlapra tett leírása szerint nehézségekbe ütközött: „A da sam znao kakva e zla daska ne bi nigdar uzeo poslovati.”² (Ha tudtam volna, milyen rossz ez a deszka, sosem fogtam volna hozzá a munkához.)

A kegykép először 1753. szeptember 8-án kezdett könnyezni, négy napig folytak a könnyei. Ekkor még a Rašković család birtokában volt az

¹ http://veronauka.tripod.com/tekstovi/zitije_svetih/novembar/sveti_Kozma_i_Damjan.html (2015. 07. 18.)

² http://www.rastko.rs/rastko-ukr/au/timotijevic_cudotv.html (2015. 07. 21.)

ikon, amit a dél-szerbiai Sjenicáról hoztak magukkal 1690-ben. (Ez egy kissé kusza, mert először azt írja Timotijević, hogy a templomban található ikon kezdett könnyezni, és vele egy időben a Rašković család képe is, amit ezek után bevitték a templomba.)

A kegyképet a templomban helyezték el, és már a következő év őszén ismét könnyezett. Erről a püspöki székhelyen is tudomást szereztek. Érdekes módon éppen ugyanebben az évben könnyezett a Fruška gorán található divšai kegykép is. (A püspökség protokollumában egy helyre jegyezték be őket.)

A neštini Szűzanya képe nem ismeretlen a vajdasági magyar néprajzkutatás előtt. Jung Károly szól róla a *Könnyező és verejtékező ikonok napjainkban* című tanulmányában. Az újvidéki kutató a divšai és a neštini Könynyező Mária-ikonokat említi meg, a dél-magyarországi ortodox kolostorokban történő csodás könnyezések kapcsán. Ezekről még nem tud a magyar néprajzi szakirodalom, írja a néprajzkutató (JUNG 2012; 155).

Jung Károly csupán említi, hogy a közelmúltban (TIMOTIJEVIĆ 2000) végzett restaurálási munkálatok során számos ezüst votívet távolítottak el a képről (JUNG 2012; 157). A hálatárgyak adományozása tehát a kegykép csodatévő hírét hivatott bizonyítani.

A neštini offerek

A neštini Mária-ikonnak adományozott hálatárgyak a Vajdaságban található hasonló gyűjteményeknek egyik kisebb csoportját alkotják. Bizonyos szempontból egyedül a jelenség, hiszen más ortodox templomban ezen a területen egyelőre nem tudunk ilyen tárgygyűjteményről.

A pravoszláv kegyhelyek közül is csupán egyetlenben találunk ilyen ezüst hálatárgyakat a már általam korábban kutatott nyugat-bácskai Bogyán pravoszláv kolostorának templomában. A Vajdaság területén lévő pravoszláv zarándok- és kegyhelyekről, szentkutakról, vodicákról kiadott kötet (ĐEKIĆ 2001) sem említi mást. A szentkutaknak történő adományozás szokása mindenütt elterjedt. A pravoszláv szentkutakon hagyott adomány szinte bármi lehet: egy alma, virág, pénz, votív, ikon, liturgikus tárgy, kereszt vagy magának a kápolnának az építése, építtetése (ĐEKIĆ 2001).

A neštini hálatárgyak feltehetően a Mária-ikon könnyezését követően kerültek a képre. Más Mária-képekhez hasonlóan itt is megtörtént Mária és a kis Jézus koronázása. A két koronát a kegykép restaurálásának alkalmával eltávolították. Jelenleg a többi hálatárggyal együtt a kép alatti deszkához vannak rögzítve. A koronával együtt adományozott ezüstkezek is itt láthatóak.

A Mária-kegyképek koronázásának szokása a 16. század végére és a 17. század elejére vezethető vissza (ŠKORIĆ 2011; 209). Először VIII. Kelemen pápa koronázta meg a római Santa Maria Maggiore-bazilika kegyképét. A Boldogságos Szűz Mária kegyképének ékesítése koronával királynői méltóságának hangsúlyozására és a hála kifejezésére szolgál.³

A Mária-kultusz és a -búcsújárás fellendülése ezen a vidéken is magával hozza a csodás erővel bíró Mária-kegyképek megkoronázását. A koronázás szokását barokk korinak tartja a vajdasági barokk Mária-kegyképek kutatója, Dušan Škorić is (ŠKORIĆ 2011; 208). A barokk a 18. században erősödik meg a Vajdaságban, amikor a ferencesek és a jezsuiták ide kerülnek (ŠKORIĆ 2011; 208).

A kegykép megkoronázásával kapcsolatban Neštinben egy egyedi jelenséget, egy jogart is megfigyelhetünk. A ma ott szolgáló atya már nem emlékszik rá, hogy hol volt a kegyképen, de az offerek között láthatunk egy keresztben végződő jogart is.

A kegykép restaurálásáról készült felvétel derít fényt a jogar korábbi elhelyezkedésére. Jézus kezében volt látható. Akantuszleveles (vagy egyszerűen levél motívumokkal díszített) megmunkálása, díszítése megegyezik a koronákon és a kezeken látható motívumokkal.

A Timotijević tanulmányában látható illusztráció (TIMOTIJEVIĆ 2000)

A koronák után a neštini hátatárgyak következő csoportját az úgynevezett identifikációs tárgyak alkotják. Ezek a korai szakirodalom által áldozati szobrocskáknak, újabban offereknek nevezett tárgyak (BARNA 1987; 368). Lehetnek teljes alakos antropomorf szobrocskák (baba, gyerek, fér-

³ Magyar Katolikus Lexikon – Mária képének megkoronázása <http://lexikon.katolikus.hu/M/M%C3%A1ria%20k%C3%A9p%C3%A9nek%20megkoron%C3%A1z%C3%A1sa.html> (2015. 07. 20.)

fi és nő stb.), amelyek az adományozót örökítik meg a szentség előtt egész alakosan, és lehetnek testrészeket vagy belső szerveket ábrázoló offerek, amelyek már a betegség helyére utalnak (kar, láb, szem, fül, orr, fogsor...).

A neštini gyűjteményben két láb, egy egész alakos nő és egy női fej formáját láthatjuk ezeken a hálatárgyakon. A tárgyak ezüstből trébeléssel domborítottak. Háromnak feltehetően azonos a készítője. Az egyik láb máshonnan származtatható. A három hasonló külső peremű offer nagy hasonlóságot mutat a bogyáni kolostorban talált gazdag gyűjtemény darabjaival. Feltehetően készítőjük is megegyezik.

A neštini Mária-ikon csodás könnyezésének híre nem terjedt el távolabbi vidékekre. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy itt kevés identifikációs tárgy van. Egy-egy kegyhelyet az ott történő gyógyulások kapcsán bizonyos betegségek orvoslására alkalmasabbnak tartanak. Így a dorozslói kegyhelyen a szem gyógyulását várják. A neštini kegykép körül nem alakult ki ilyen vélekedés. Csodás gyógyulásokról sincs eddig tudomásunk, sem forrásunk.

A hála kifejezésének ma is leggyakoribb formája a pénz adományozása. Korábban ez történhetett alapítvány létrehozásával akár a kegyhelyeknek, akár egy-egy szent tiszteletének a jegyében. Sokáig a fémpénz volt a legelterjedtebb.

A vodicák közül a hivatalos szerb pravoszláv egyház mindössze egyet ismer el, mégpedig a Péterrévén (Bačko Petrovo Selo) található. Éppen itt figyelhető meg a pénz adományozása, vele együtt egy papírt is hagynak a szentkúton a hívek, amire ráírják a kívánságukat. Ebből a pénzből

tartják rendben a szentkutat (ĐEKIĆ 2001; 43). Ottjártamkor a neštini Mária-kegykép alatt található táblán 25 darab érme volt. A kifakult táblán láthatóak még más hasonló (feltehetően) fém pénznek nyomai, összesen talán 16. A kegykép restaurálása előtt, Timotijević tanulmányában látható illusztráción kivehető, hogy ezek az érmék összefűzve voltak a képre erősítve.

A típusaik: 10 dináros, felirata szerint Kraljevina Jugoslavija 1938, egy férfifej van a hátoldalán; 20 dináros, felirata szerint Kraljevina Jugoslavija 1938, kétfejű sas van a hátoldalán (ezek erősen oxidálódtak); egy arany színű érmén szakállas férfi látszik, rajta a felirat elmosódott (szerintem Ferenc József-érem).

Befejezés

A neštini hálatárgyak egy kisebb, helyi jellegű Mária-kegyképkultuszra utalnak. Csupán a környék ismerte és látogatta. A különböző korokból származó adományokból arra lehet következtetni, hogy tisztelete folyamatos volt. A csodás könnyezés időszakából, vagy azt követően kerülhetett az ikonra a korona (és tartozékai). Egy következő korszak volt, amikor az ezüst identifikációs tárgyak ide kerültek. Véleményem szerint az itt bemutatott tárgyak utolsó adományozásakor kerültek a kegyképre a fém pénznek.

Összevetve a bogyáni gazdag gyűjteménnyel elmondhatjuk, hogy az ottani kolostor vonzereje, az ott található gyógyhatású víz sokkal több hívőt készített hálatárgyak adományozására.

Bogyánban sok a szempárt ábrázoló offer, mert a kolostort alapító Bogdan nevű kereskedőnek a szeme gyógyult meg. Az ottani offereken találhatunk betűjegyeket is, Neštinnben ilyenek nincsenek. A bogyáni tárgyak ma is gyarapodnak, nem úgy a neštinié. Bogyánban a kegyképnél fülbevalókat, láncokat is láthatunk.

Egy-egy kegykép tisztelete el is halhat. A második világháború után tiltották a szentkutatokra történő zarándoklatokat. A zarándok hívek számát a papok érdeklődése is befolyásolhatja, sokszor ennek hiányában elhal egy-egy szentkút tisztelete. Ez akkor is megtörténhet, ha elapad a forrás. Elemérnél azt állítják, ez akkor történt, amikor egy német lány beleölte magát. Fenékpuzta szentkútja 1991-ben egy időre kiszáradt, amikor is a restaurálók között több olyan ember volt, aki nem tartotta be a kötelező pénteki böjtöt (ĐEKIĆ 2001; 44), 1995-ben pedig végleg kiapadt ez a forrás.

A neštini Könnyező Mária-ikon kegyképe a templomban megmarad. Offerei őrzik egykori csodás erejét. Zarándoklatok nem alakultak ki ide, és már nem is fognak. Lassan kikopott a köztudatból. (Munkájukat végző

papok, restaurátorok, művészettörténészek, műemlékvédők, néprajzkutatók még tudnak róla, de a hívők már nemigen. Bár a világhálón, ami a mai világban kaput nyit sokfelé, szerepelnek adatok a kegyképről, inkább már csak turisták úti célja lett ez a templom is.)

A vajdasági pravoszláv templomokban, kolostorokban másutt nem láltam nyomát az ilyen ajándékozási kegyeletnek. A bánági részeken a katolikusoknál sem. De a természetes nagytájakat nem politikai döntések hozzák létre, így az Alföld e részének lakóiról tudnunk kell, hogy ők a radnai Szűzanya kegyképét látogatták előszeretettel, s ott számtalan hátlatárgy található.

Irodalom

- BÁLINT Sándor–BARNA Gábor (1994): *Búcsújáró magyarok*. Szent István Társulat, Debrecen
- BARNA Gábor (1987): *Fogadalmi tárgyak (offerek) magyar búcsújáró helyeken*. Agria XXIII. Eger, 367–380.
- ĐEKIĆ, Mirjana (2001): *Vodice u Vojvodini*. Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture Vojvodine, Novi Sad
- JUNG Károly (2012): Könnyező és verejtékező ikonok napjainkban. Csodás események mai balkáni ortodox templomokban. *Ikerkönyvek 2*. Délszláv folklórtémák – magyar kitekintéssel. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 133–178.
- KÁRPÁTI Kelemen (1904): Fogadalmi szobrocskák a Dunántúlról. *Néprajzi Értesítő*, 6. évf. 1. füzet. 43–46.
- ŠKORIĆ Dušan (2011): Blažena Djevoja Marija i marijanska pobožnost u baroknom slikarstvu u katoličkim crkvama u Vojvodini. *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodjanskih Hrvata (2217–5393)* 3. 207–244.
- TIMOTIJEVIĆ, Miroslav (2000): Suze i zvezde: O plaču Bogorodičinih čudotvornih ikona u baroku. In AJDAČIĆ (red.): *Čudo u slovenskim kulturama*. Beograd–Novi Sad, 221–236.

Pénz az irodalomban I.

